

קידוש ה' וחילול ה'

בחלקה הראשון של פרשת אמור מובאות מצוות לכהנים ולעם הממוקדים בדיני קדושה. בחלקה השני מצוייה בה פרשת המועדים. אולם, בין כל המצוות הרבות המופיעות בפרשה בולט בה מוטיב החזר שוב ושוב: "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב לב). הפסוק שם בפנינו עקרון חיובי - מצוות קידוש השם, ועיקרון שלילי - חילול-השם ממנו עלינו להמנע בכל מחיר. אלה הם צמד מושגים הקשורים זה בזה ושוללים זה את זה. אלה הם עקרונות-על אשר חייבים להדריך את הגותה והליכותיה של היהדות, ולבוא לידי ביטוי ברמות השונות של חיי העם היהודי.

יכולים אנו להיות עדים כאן להתפתחותו הסימנטית של מושג. במשמעותו הבסיסית נוכל לתפוס את איסור החילול כנוגע לאובייקטים. המציאות מתחלקת בין קודש לחול. אם אני מעביר אובייקט מתחום לתחום הרי אני מחלל אותו, או אם תרצו מחלן אותו. עצם הקדושה היא תוצאה של הפעולה האנושית. אין אובייקטים טבעיים קדושים. דבר אלקים ומעשי האדם מקדשים אותם. הקדושה היא תוצאה של קידוש.

כאן משנה המושג משמעות. הקדושה שחלה על חפצים חלה עתה על מעשי האדם, על ההתנהגות האנושית, על החיים כולם. אחר משמעות חדשה זאת ננסה לעקוב בשורות הבאות.

עקרון קידוש השם קובע קודם כל את הגבולות האחרונים לקיומן של המצוות. אם תרצו היא קובעת את גבול הציות. מבחינה עקרונית, ההלכה מדגישה שהחיים מהווים גבול לציות למצוות: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה), ולא שימות בהם" (סנהדרין עד ע"א). אלא שיש גבול לגבול. ועל שלוש המצוות: עבודה זרה, שפיכות דמים וגילוי עריות נאמר "והרג ואל יעבור". עד כאן הגבול תכני. אולם יש מושג אחר של קידוש השם, גבול פורמלי, והוא העמידה נגד גזרות המתכוונות להחטיא יהודי. אם רוצים להביא אותי לידי חטא דווקא, אז דווקא אני חייב להתנגד. בשפה ההלכתית הקלאסית בוטא זה במסירת הנפש אפילו על שרוך הנעל.

רמה ראשונה זאת של קידוש השם, לא היה כלל עניין תיאורטי בהסטוריה היהודית. אנו מזכירים כמעט כל שבת את אותן 'קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם... מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם וחפץ צורם'. זוהי המוות על קידוש השם, זוהי 'מסירת הנפש' היהודית הקלאסית. אולם, ההלכה היהודית הדגישה וחזרה והדגישה את החיים על קידוש השם. בצורה טראגית לימדו זאת גדולי החכמים בשואה. קידוש השם פירושו התגוננות מתוך התנגדות. אם בכל הדורות רצו האויבים את הנפש היהודית, ההתנגדות היתה אי-ויתור לגזרות אפילו במחיר המוות. אולם אם מטרת האויב היתה ההשמדה הפיסית ההתנגדות חייבת היתה להיות שונה. המשך החיים היהודיים הופכים עכשיו למצווה עליה יש להגן. זהו מאבק לחיים על קידוש השם.

מעבר למוות יש אכן לקידוש השם משמעות בחיים. בכל עבירה יכולה להיות חילול ה'. זוהי מעמדו של האדם אשר במסורת היהודית כ'מומר להכעיס', השונה לחלוטין מה'מומר לתיאבון'. זהו הטיפוס שבפולקלור היהודי היה אוכל נרות חלב, כי הדם והחלב אסורים. מאפיין אותם, לא הכשלון או החולשה, אלא המרד של אלה אשר "במשפטי מאסו ואת חוקותי געלה נפשם", מאז המיתונים ועד ליבסקציה הקומוניסטית. לעומת זאת האפשרות להתנהגות אידיאלית היא אשר מאפיין את קידוש השם, אדם העושה את הטוב לא מיראת העונש או מתקווה לשכר אלא לשמו. זהו קידוש השם על ידי החיים.

אולם החכמים הדגישו רובד נוסף בצמד עקרונות זה. הם משמעותיים מפני שאין אין אני מצוי לבד בעולם. אם לתרגם את האינטואיציה הבסיסית שלהם, הרי שהמרכיב החדש שבמושג זה

הוא הדמורליזציה. כשאני פועל אני משפיע על האחרים. מעשי עלולים להרחיק אותם. מכאן האחריות האיומה של החכמים והגדולים הרגישו לאורך כל הדורות, אחריות כבדה מנשוא. הם אינם נשפטים על מעשיהם בלבד, אלא גם על השפעת מעשיהם על הזולת. יתירה מזאת, החכמים היו מודעים שלא מספיק להיות צודק וחכם. הצדק צריך להראות והחשד להמנע. כך קוראים אנו בתלמוד את דברי רב שבתוקף תפקידו העירוני היה מופקד על האיטליזים, האומר על עצמו שאם הוא יקנה בשר בהקפה, יהיה זה חילול ה'. לא מפני שהוא עובר על איסור, אלא מפני שעצם הפעולה יכולה להביא את הצופה לידי חשד, שאי התשלום המידי פירושו בעצם שוחד. מכאן המטלה הקשה: "אדם חשוב שאני [שונה]" (כתובות פו ע"א). אנו עדים כאן להולדת מושג האח"ם. אלא שאם להשוות אותו לדורנו, חז"ל בנו את ה'אדם החשוב' על דגם של אנטי-אח"ם. זהו אנטי-אח"ם אשר בגלל מעמדו הרם מחוייב לעבור דווקא במסלול האדום ולא בירוק, למרות שאין לו מה להצהיר או מה להסתיר. לפי החכמים, האליטה איננה בוהמה שמותר לה לשחק לפי כלליה היא, אלא להיפך, נבחרה היא למטלה ולחובה. היא תשפיע רק אם תתכופף לחובות הנראים לה מיותרים, אך אשר בלעדיהן חברה לא תתקיים.

אין ספק שמעמסת האח"ם קשה. חז"ל דרשו מהחכמים שתייהיה דעתם מעורבת עם הבריות. כאן מופיעה שוב חשיבותה של האסטיקה של האתיקה, של איסור ה'מסריח' הנוסף לאיסור הטרף. זאת הקפדה אסטטית שיש לה משמעות מוסרית: "הרחק מהכיעור ומן הדומה לכיעור" (אבות דרבי נתן פרק ב). לדעתי היא הטעם הנמצא בבסיס איסור הפיגול והנותר: "לא תותירו ממנו עד בוקר" (ויקרא כב ל). לפנינו עקרון המצווה אותנו לשמור על האסטיקה של האקט הדתי.

מצוות קידוש השם היא משימה ומעמסה אינדיבידואלית אך גם ציבורית. היא משימתו של כל עם ישראל. מצוות קידוש השם פירושה שהיהודי צריך לראות את עצמו כשגריר עמו, והעם כולו - כשגרירו של הקב"ה עלי אדמות. לא שגריר הפטור מקנסות חנייה, אלא שגריר המודע לאחריותו והיודע שהוא מייצג את הקב"ה, וממילא מחייב אותו במעשיו. זאת היא ההבנה העמוקה של דברי הנביא השומע את דבר ה' האומר: "ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מט ג).

החיים על פי קידוש השם, הם כנראה מהותה של המשימתה של בחירת ישראל. אולם, נראה שאנו חייבים להיות מודעים לעובדה שאי אפשר שלא להכשל. או אז נזכרים אנו בדברי חז"ל המלמדים אותנו שבני ישראל הם רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים. רחמנות וגמילת חסד אלה הם עקרונות המוסר. אולם עליהם חייבים אנו להוסיף את הבושה, את התודעה שפעמים רבות אנו נכשלים, ועלינו לקבל עובדה זאת בבושת פנים וללא תירוצים. אשרי לאותה בושה, אשרי לאותה כלימה.